

СИНГАЙВСЬКА Г. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВЛАСНЕ ІМ'Я В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ МОВИ

У статті розглядаються основні теоретичні проблеми і питання ономастики, які неоднозначно трактуються до теперішнього часу в сфері власних назв (наприклад, специфіка власного імені, власні та загальні назви, значення власних назв, поняття ономастичного простору і ономастичного поля, класифікація онімів, місце антропонімів в ономастичному просторі і т.д.).

Ключові слова: власне ім'я, антропонімічна система, ономастичний простір, ономастичне поле.

В статье рассматриваются основные теоретические проблемы и вопросы ономастики, неоднозначно трактуемые до настоящего времени в сфере имен собственных (например, специфика ИС, имена собственные и нарицательные, значение ИС, понятие ономастического пространства и ономастического поля, классификация онимов, место антропонимов в ономастическом пространстве и т.д.).

Ключевые слова: имя собственное, антропонимическая система, ономастическое пространство, ономастическое поле.

The article discusses the basic theoretical problems and questions of onomastics, are treated ambiguously so far in the field of proper names (specificity of a proper name, proper names and common nouns, the value of a proper name, the concept of onomastic space and onomastic field, classification onims, anthroponims place in the space of onomastic etc.).

Key words: proper name, antroponimic system, onomastic space, onomastic field.

Актуальність дослідження. Власні імена займають особливе місце в лексиконі мови. Сутність власних імен, їх функціональну специфіку, виникнення, розвиток, зв'язок з усіма рівнями мови вивчає ономастика, за своєю суттю лінгвістична наука, але яка виходить за рамки власне лінгвістики, завдяки включенню географічного, історичного, етнографічного, культурологічного, соціологічного, літературознавчого, психологічного та інших аспектів. У теорії імені власного існує безліч суперечливих теорій, невирішених проблем, питань. Кожне покоління відкриває для себе щось нове. Система опису онімів ускладнилася від простого переліку імен і правил інтерпретації до формування ономастичної мови. Незважаючи на різні цілі, завдання і методи аналізу імені власного дослідники виявили необхідність комплексного опису функціонально-змістовної характеристики онімів і позначили вихід на семантичну характеристику імені власного, його семантичну структуру.

Мета статті полягає у вивченні іспанських власних імен як важливої складової лексико-семантичної системи мови й визначенні специфіки

використання власних імен.

Об'єкт дослідження становлять антропоніми в ономастичному просторі іспанської мови.

Предметом дослідження є складні мовні та позамовні процеси, що організують ономастичне поле іспанських власних назв.

Матеріалом дослідження стали дані тлумачних і фразеологічних словників іспанської мови, вивчення яких дозволяє визначити специфіку використання власних назв, дати максимально вичерпну інформацію про значення онімів.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Як об'єкту аналізу власним іменам присвячено величезну кількість робіт. Базисну основу для них створюють фундаментальні положення з ономастики, що містяться в дослідженнях О. М. Селіщева [1], О. В. Суперанської [2; 3], В. А. Ніконова [4; 5; 6], В. Д. Бондалетова [7], Ю. К. Редька [8], П. П. Чучки [9] та багатьох інших вчених. Певний внесок у дослідження ономастичних проблем на базі романських мов внесли такі дослідники, як Консуело Гарсія Гальярін “El nombre propio: estudios de historia lingüística española” (1999) [10]; Л. Мелгар Валеро “El libro de los nombres” (2001) [11]; Х. Л. Алонсо Ернандес, Х. Уерта Кальво “Historia de mil y un Juanes: (onomástica, literatura y folklore)” (2000) [12]; С. Сальвадор Гутьєрєз “Código del nombre: doctrina, legislación, resoluciones de la Dirección General de los Registros y del Notariado, formularios” (2003) [13]; монографії Ю. О. Рилова [14;15].

Однією з головних проблем теорії власної назви в лінгвістиці є проблема специфіки онімів. З нею тісно пов'язане питання про розмежування власних та загальних назв і їх відмінності, про значення онімів.

Як зазначає О. В. Суперанська, суперечливим є сам термін “ім'я власне”. Це російська калька з лат. *nomen proprium* (у нім. *Eigenname*, у фр. *nom propre*, в англ. *proper name*). Необхідно також відзначити, що латинський термін *nomen proprium*, у свою чергу, теж є калькою з грецької. Тому очевидно, що кальки (і тим більше кальки з уже калькованого слова) не можуть точно відображати первісний зміст даного терміну, в першу чергу, тому, що лексема має кілька значень, а калькують на іншу мову одне з них, і не завжди точно (як і вийшло з лат. *proprium* в європейських мовах). Така “термінологічна дезорієнтація, безумовно, не сприяє виявленню основного і головного у власних іменах – їх особливого статусу в мові, прикладеності до індивідуальних об'єктів, виділених з ряду подібних,

одиночності асоціацій ім'я-річ, вживанні імен в особливих, приватних значеннях за відсутності у них загального значення, що співвідноситься з поняттям, як це притаманно загальним, або спільним іменам” [2:45–46].

Цікава й близька нам точка зору українського ономатолога Ю. О. Карпенка. Він, розглядаючи підстави розмежування власних назв та загальних, зосередив увагу не тільки на їх функціональному розходженні, а й на мовних особливостях. Функціональний підхід до проблеми дослідник не вважає основним, достатнім і надійним, тому що не можна беззастережно визнавати за загальними іменами функції узагальнення (класифікації), а за власними – функції індивідуалізації: індивідуалізувати можуть не тільки власні, а й загальні слова [16]. Тому, визнаючи безсумнівність функціональних відмінностей власних назв та загальних, Ю. О. Карпенко підкреслює, що вони йдуть не за лінією узагальнення – індивідуалізації, а за лінією роз'єднання – об'єднання.

Власні імена в лексичній системі будь-якої мови, зокрема – іспанської, утворюють особливу, унікальну підсистему з властивими їй системоутворюючими факторами, а також закономірностями розвитку і функціонування в різні історичні періоди.

Описуючи системність ономастичної лексики, дослідники не можуть не відзначити досить розмиті ієрархічні відносини між розрядами, непідвладними чіткому і однозначному структуруванню. І тим не менше системність ономастикону очевидна, і системний підхід до вивчення всіх розрядів власних назв став в ономастиці пріоритетним [2; 3; 17].

Сучасна онімія – це результат тривалої цілеспрямованої культурної і мовної діяльності людей, тому розглядати систему ономастичної лексики необхідно лише в процесі її розвитку та зміни, з урахуванням екстралінгвістичних чинників. Безумовно, необхідний докладний аналіз зв'язків не тільки розрядів онімів, вивчення не тільки різноманітних відносин антропонімів, топонімів, зоонімів та інших онімів, але й зв'язків власних назв та апелятивів. Саме складний комплексний характер об'єкта ономастичних досліджень і обумовлює введення термінів ономастичний простір і ономастичне поле.

Особливий інтерес представляє розроблена В. І. Супруном [17:11–13] модель опису ономастичного простору, структурована за секторами в рамках ономастичного поля. Ономастичне поле є реально виділеною мовною структурою, що володіє єдиними для всієї сукупності вхідних у нього одиниць і окремо для кожного конституента характеристиками,

такими як наявність ядерно-периферійних відносин, семантична спільність, що припускає подібну семантичну структуру слова (наявність / відсутність диференційних та потенційних сем), частотність, стилістична забарвленість, словотворча активність. Ці ознаки діють в сукупності, доповнюючи одна одну; актуалізуючись або нейтралізуючи одна одну. На перший план при польовому підході до мовних явищ висуваються ядерно-периферійні відносини, що є одним із феноменів асиметрії в мові. Наприклад, з точки зору структури мови ядро складають основні фонемні, найбільш активні в даний період розвитку мови моделі словозміни, словотворення, поєднання слів; периферія являє собою відхилення від цих моделей. У категоріально-семантичному аспекті центр представляють типові для даної категорії форми і значення; периферію – проміжні форми і значення. Відповідно центр несе максимальну концентрацію ознак системи, а периферія означає їх ослабленість. Сказане вище цілком можна застосувати до ономастичного поля як системи.

Антропонімічне ядро персоналій становлять особисті імена та їх гіпокористичні (короткі, домашні), а також зменшувально-пестливі форми. Про правомірність виділення антропонімічного ядра ономастичного простору свідчить висока частотність власних назв у мові порівняно з іншими розрядами онімів, оскільки ядро лексичної системи мови найчастіше виявляється на підставі критерію частотності, але кордон між ядром і периферією не завжди представляється чітким.

Центром усього ономастичного простору є антропонімічне поле. За справедливим зауваженням А. О. Білецького, справжньою власною назвою є антропонім, в той час як інші власні назви ніби уподібнюються до антропонімів або привірюються до них [18:161].

Порівняння всіх власних назв з антропонімами, пише І. В. Крюкова, визначає онімічність одиниць, їх тяжіння до центру або периферії ономастичного поля. Навколоядерний простір складають антропонімоподібні розряди: теоніми, міфоніми, зооніми. Топонімія і космонімія мають дисперсну ядерно-периферійну репрезентацію в залежності від екстралінгвістичних факторів (величина іменованого об'єкта, ступінь поширеності оніма), а також від вираженого фрекуентативними характеристиками його розташування на шкалі мова – мовлення (актуалізованість на поточний момент) [19:54–55].

Кількість периферійних розрядів відносна, оскільки цим іменам теж властива рухливість: вони можуть знаходитися поряд з будь-яким іншим

полем, в результаті чого з'являються об'єкти другої периферії, ядром для яких є об'єкти першої периферії.

Ознаками і ядерної і периферійної частин є перехід з одного розряду до іншого, змінність, збільшення числа об'єктів, викликане розвитком суспільства. Польовий підхід до вивчення власних назв передбачає структурування ядерно-периферійних відносин і між конститuentами всередині окремих ономастичних розрядів.

На наш погляд, якщо власні назви розглядати як систему, то є правомірним виділення її центральних і периферійних ділянок. До центру ономастичного простору відносяться антропоніми, ядром антропонімічного поля є фамільні оніми як найбільш константні стабільні антропорозряди. У свою чергу, такий клас антропонімічних номінацій як прізвиська лежить на периферії системи власних назв. Якщо з функціональної точки зору вони належать до ономастичної лексики, то семантично вони більш близькі до апелятивів, тому що значення прізвиськових іменувань, як правило, завжди мотивовані.

В. І. Супрун вважає, що ядро іменника складають особисті (хрещені, повні) імена та їх гіпокористичні (короткі, домашні, побутові) форми. Зменшувально-пестливі і збільшувально-принизливі форми, а також імена по батькові і прізвищеві оніми розташовуються в навколоядерному просторі з різним ступенем віддалення від ядра в бік периферії, а прізвиська та псевдоніми утворюють периферію [17:5].

Тематична стратифікація антропонімічних одиниць може бути побудована на критеріях тотожності / нетотожності, схожості / несхожості антропонімічних семем у їх відповідності із денотатом. Такий тематико-парадигматичний ряд реалізується за допомогою градацій антропонімічних іменувань на фамільні (спадкові), особові, патронімічні (матронімічні), сімейні прізвиська (гіпокористики), прізвиська (клички), псевдоніми (приховані імена).

На наш погляд, відмінності у розподілі антропонімічних іменувань в ієрархії ядро / периферія пояснюються різноманітними класифікаційними критеріями, що лежать в основі аналізу антропонімічних одиниць, такими, як їхня структура, мотивація, етимологічне походження, призначення (офіційні / неофіційні), ступінь апелятивації (первинні / вторинні), обсяг закріплених в них понять, зв'язок з дихотомією мова-мовлення; стилістична закріпленість і маркованість.

Для одних типів онімів може бути більш актуальною одна

характеристика, для інших – інша. Крім того, зазначені критерії досить різноманітні за своїми властивостями (лінгвістичні, логічні, історичні, соціальні, психологічні), хоча всі вони знаходять відображення в ономастиці, і було б грубою помилкою відносити власні назви лише до одного із зазначених планів.

Існування антропонімів у етносоціумі здійснюється за рахунок взаємодії одиниць різного функціонального призначення. У даному дослідженні ми використовуємо поняття “антропонімічне поле”, в широкому сенсі, включаючи в нього не тільки різні модифікації іменування особи, а й деонімічні антропоніми, як у самостійному вживанні, так і у складі дериватів і композитів.

Проаналізовані нами в процесі наукового дослідження антропоніми являють собою функціонально-семантичне антропонімічне поле – сукупність одиниць, структурованих відповідно до їх функціонально-стилістичного призначення.

До ядра антропонімічного поля відносяться фактуальні антропоніми: офіційніми – оніми, які вживаються в офіційній функції (*Ramón Pérez de Ayala, Angel López Salinas*); навколядерний простір формують особисті побутові оніми, які у всіх своїх варіаціях мають непрізвиськовий характер (*Francisco – Chencho, Chesco, Chisco, Chico, Cisco, Curro, Fran, Franchu, Francis, Franco, Frasco, Kiko, Pachi, Pacho, Paco, Panco, Pancho, Papico, Patxi (vasco), Quico; Jorge – Coque, Gorgo, Jordy, Coco, Georgie, Jordi, Choche, Asgard, Homínido, Jors, Yorch; José – Chepe, Joche, Pepe, Pepín, Cheo, Coché; José Luis – Joselu, Pepelu, Pepelucho, Pepeluis, Chelis; Amelia – Ame, Amelie, Amelita, Melia, Meli; Carmen – Menchu, Carmela; Dolores – Lola, Loli, Lolita, Loles*), формально мотивовані прізвиськові іменування (*PP < Pepe, Mica < Micaela, Jo < Josefa, Isi < Isidora, Fe < Felipe, Ju < Julia*), ще далі, ближче до периферії, віддалені від ядра псевдоніми (*Juan Pérez de Munguía < Mariano José de Larra, El Manco de Lepanto < Miguel de Cervantes, El Greco < Doménikos Theotokópoulos*), семантично мотивовані прізвиська (*El Pelusa, El Pibe de Oro o El Diez < Diego Armando Maradona*). До периферії належать за ступенем віддалення від ядра прецедентні оніми: *Calígula de Camus* – Муаммар Каддафі, лідер Лівії у 1969–2011 роках, один з найбагатших людей усіх часів ототожнюється з іменем римського імператора Калігули, *la Venus de Milo* – зірка Голлівуду Одрі Хепберн, *La cenicienta eficaz convertida en la mujer más poderosa del mundo* – одна з найбільш впливових жінок-політиків у світі, Ангела Меркель, порівнюється з Попелюшкою, сходження

якої на політичний Олімп було далеко непростим та безхмарним.

Найбільш віддаленими від ядра є деонімічні антропоніми. Деонім *lorenzo* є синонімом слова *сонце*: *¿Cómo pega el lorenzo!* “Як припікає!” Ім’я святого Тельмо перетворилося на позначення рятівника, покровителя: *eres mi santelmo. Benjamín*, ім’я молодшого сина біблійного Якова, в іспанській мові зазнало деантропонімізації і, в повній згоді з прецедентним текстом, стало іменуванням улюбленого сина, загального улюбленця. Живий і бешкетний *Jaimito* – герой іспанських анекдотів; відповідно, даний димінутив набув значення “бешкетник, пустун”: *Niño, eres un Jaimito* [21:89].

Антропонімічне ядро відрізняється стійкістю, тоді як периферійна зона більш рухлива, схильна до змін. Віднесеність псевдонімів до периферії пов’язана з їх більш низькою частотністю, специфічною стилістичною забарвленістю [17:17].

Будучи максимально абстрактним в мові, антропонім здатний функціонувати не тільки в ролі ядерної або навколоядерної семи, а й периферійної. Наприклад, *Juan, María* – це особисті оніми, які використовуються в ролі індивідуалізуючих і конкретизуючих засобів в комунікативній сфері. Втрачаючи основний елемент свого категоріального ономастичного значення “чоловіче ім’я”, “жіноче ім’я”, особисті оніми набувають нового значення “чоловік або жінка взагалі”: *Juan Lanas* – прізвисько безхарактерної людини; *buen Juan, Juan de buen alma*, “простак”; *Juan de las viñas* “простак, добряк”; *Juan soldado* “простий солдат”; *Juan y medio* “коротун”; *María* – деспективне іменування домогосподарки: *Estás hecha una María, ya no quieres viajar ni hacer cosas divertidas*. Похідний онім *Maruja* – деспективне позначення обмежених міщанок: *Gloria está hecha una Maruja, sólo habla de la casa y de los niños* [21:107]. Антропонімічний зміст може бути розширено до позначення різного роду реалій: ім’я *María* може позначати монету в 12 реалів, печиво, похоронне покривало [23]. На злодійському жаргоні *María* означає “невеликий сейф” (*no pudieron encontrar la María con las joyas*), на студентському жаргоні – легкий навчальний предмет [22]. У природній комунікативній ситуації антропонім – це номінативний знак суто індивідуального денотата; це конкретне ім’я, засіб індивідуалізації предмета думки: *Juan* – особисте ім’я друга, *María* – особистий онім подружки, *Juan de las cabras* “Хуан козопас” – назва дитячої казки.

При об’єктивній оцінці ролі антропонімічної одиниці в системі мови і

мовлення, домінуючими виступають такі функції, як позначення, номінація, індивідуалізація та узагальнення.

Антропонім – це історично сформована одиниця мови, що містить у своїй матеріальній формі інформацію про культурно-історичний аспект суспільної формації. Антропоніміка як важлива складова ономастики у своєму словнику, способах мотивації, структурних моделях і функціональному різноманітті являє собою поле міжкультурної взаємодії, що має необмежену історичну протяжність [20:59]. Імена є національним надбанням, хоча сучасні процеси глобалізації ведуть до того, що оніми “змінюють” національність або стають інтернаціональними. Потенційні можливості власних назв як носіїв міжкультурної інформації визначаються їх семантичною структурою, що включає поряд з одиничними значеннями загальні значення, полегшують зближення різнокультурних предметів і явищ та їх включення до інтернаціональних синонімічних рядів. Л. М. Щетинін зазначає, що саме власні імена, що стали загальновідомими завдяки особливій значущості їх денотатів, першими долають міжкультурні границі, включаючись в номеносферу людства [20:59].

З одного боку, власні імена дійсно допомагають подолати мовні бар'єри, але у своєму мовному середовищі вони володіють складною смисловою структурою, унікальними особливостями форми та етимології, здібностями до видозміни й словотвору, численними зв'язками з іншими категоріями мови.

Висновки дослідження. У лексичному складі будь-якої мови є важливий і специфічний пласт слів – власні імена, які мають історично ціннісну інформацію для антропологів, істориків культури, філологів і т.д. Різноманіття напрямків і поглядів щодо вивчення імені власного говорить про складність даного мовного знака. Як номінативний розряд лексики мови власне ім'я істотно відрізняється від апелювативів завдяки специфічним закономірностям функціонування на всіх рівнях і підрівнях мовної системи – фонологічному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному, стилістичному і текстовому. Антропоніми, незважаючи на структурно-семантичну різноманітність і різне співвідношення у функціонально-семантичному полі по лінії центр-периферія, являють собою єдиний масив антропонімічної лексики. Відповідно до функціонально-стилістичного призначення в антропонімічному полі виділяються фактуальні, прецедентні і деонімічні антропоніми. Ядро антропонімічного поля складають фактуальні антропоніми, офіціоніми; навоколядерний простір формують

особисті побутові оніми у всіх своїх варіаціях непрізвиськового характеру, формально вмотивовані прізвиськові іменування; ще далі віддалені від ядра псевдоніми, семантично мотивовані прізвиська. До периферії належать прецедентні оніми. Найбільш віддаленими від ядра є деонімічні антропоніми, які слугують, з одного боку, для позначення особи, групи осіб, колективу, етносоціума, з іншого боку, для позначення понять і предметів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Селищев А. М.* Происхождение русских фамилий, личных имен, и прозвищ / Афанасий Матвеевич // Избранные труды. – М.: Наука, 1968. – 467 с. 2. *Суперанская А. В.* Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – [2-е изд.]. – М.: URSS, 2007. – 368 с. 3. *Суперанская А. В.* Теория и методика ономастических исследований / [А. В. Суперанская, В. Э. Сталтмане, Н. В. Подольская, А. Х. Султанов]. – М.: Наука, 1986. – 256 с. 4. *Никонов В. А.* Имя и общество / Владимир Андреевич Никонов. – М.: Наука, 1974. – 278 с. 5. *Никонов В. А.* Русская ономастика / Владимир Андреевич Никонов. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с. 6. *Никонов В. А.* География фамилий / Владимир Андреевич Никонов. – М.: Наука, 1988. – 192 с. 7. *Бондалетов В. Д.* Русская ономастика / Василий Данилович Бондалетов. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с. 8. *Редько Ю. К.* Сучасні українські прізвища / Юліан Костянтинівич Редько. – К.: Наук.думка, 1966. – 214 с. 9. *Чучка П. П.* Антропонімія Закарпаття: Вступ та імена / Чучка Павло Павлович. – Ужгород: УжДУ, 1970. – 103 с. 10. *García Gallarín C.* El nombre propio: estudios de historia lingüística española / Consuelo y Celeste García Gallarín. – Madrid: PafRom-Centro de Madrid, 1999. – 258 p. 11. *Melgar Valero L. T.* El libro de los nombres / Luis Tomás Melgar Valero. – Madrid: Libsa, D.L., 2001. – 309 p. 12. *Alonso Hernández J. L.* Historia de mil y un Juanes (onomástica, literatura y folklore) / José Luis Alonso Hernández, Javier Huerta Calvo. – Salamanca: Ediciones Universitarias de Salamanca, 2000. – 391 p. 13. *Salvador Gutiérrez S.* Código del nombre: doctrina, legislación, resoluciones de la Dirección General de los Registros y del Notariado, formularios / Susana Salvador Gutiérrez. – Madrid: Dykinson, 2003. – 383 p. 14. *Рылов Ю. А.* Очерки романской антропонимии. Монография / Юрий Алексеевич Рылов. – Воронеж: ЦЧКИ, 2000. – 163 с. 15. *Системные и дискурсивные свойства испанских антропонимов* / [Ю. А. Рылов, В. В. Корнева, Н. В. Шеминова, К. В. Лопатина, Е. В. Варнавская; под ред. проф. Ю. А. Рылова]. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2010. – 390 с. 16. *Карпенко Ю. О.* Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв / Юрий Александрович Карпенко // Мовознавство. – 1975. – № 4. – С. 49. 17. *Супрун В. И.* Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал / Василий Иванович Супрун. – Волгоград: Перемена, 2000. – 172 с. 18. *Белецкий А. А.* Лексикология и теория языкознания (Ономастика) / Андрей Александрович Белецкий. – К.: Изд-во КГУ, 1971. – 212 с. 19. *Крюкова И. В.* Рекламное имя: от изобретения до прецедентности: дис. ... д-ра филол. наук / И. В. Крюкова. – Волгоград, 2004. – 360 с. 20. *Щетинин Л. М.* Ономастика как фактор межкультурной коммуникации / Леонид Михайлович Щетинин // Многоязычие как элемент культурного наследия. – Ростов-на-Дону: ООО «ЦВВР», 2001. – С. 58–62.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

21. *Simeónova Sávova S.* Vocabulario del español coloquial / Slavka Simeónova Sávova. – Moscú: Editorial URSS, 2001. – 232 p. 22. *Albaigès J. M.* Enciclopedia de los nombres propios / Josep Maria Albaigès. – Madrid: Espasa Calpe, S.A., 1995. – 589 p. 23. *Diccionario de la Lengua Española* [Електронний ресурс]. – [Vigésima 2-da ed.]. – Режим доступу: <http://www.rae.es/drae/>